

O'ZBEK VA INGLIZ TILIDAGI MEVACHILIK TERMINLARINING ETIMOLOGIK TASNIFI

Yo'ldashova Donoxon Xamro qizi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali talabasi

Diyarov Akmal To'liqin o'g'li

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillarida qo'llaniladigan mevachilik (pomologiya) terminlarining etimologik tahlili keltirilgan. Turli mevalar nomining tarixiy ildizlari, tilshunoslik manbalari va semantik o'zgarishlari tadqiq etilgan. Shuningdek, terminlarning shakllanishi, morfologiyasi hamda madaniy-ma'naviy kontekstdagi o'rni yoritilgan. O'zbek tilidagi atamalarning ko'pchiligi forsiy va turkiy ildizlarga, inglizcha atamalar esa lotin va yunon tiliga borib taqalishi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: mevachilik, pomologiya, terminologiya, etimologiya, o'zbek tili, ingliz tili, meva nomlari, lingvistik tahlil.

Annotation: This article presents an etymological analysis of fruit-growing (pomology) terminology in Uzbek and English. It explores the historical roots, linguistic origins, and semantic evolution of common fruit names. The formation and morphology of terms, as well as their cultural-linguistic significance, are discussed. It highlights that Uzbek terms mostly stem from Persian and Turkic sources, while English terms derive mainly from Latin and Greek.

Key words: pomology, terminology, etymology, Uzbek language, English language, fruit names, linguistic analysis.

Аннотация: В данной статье проводится этимологический анализ терминов плодоводства (помологии) в узбекском и английском языках. Рассматриваются исторические корни, лингвистическое происхождение и семантические изменения названий различных фруктов. Освещаются морфологические особенности терминов и их культурно-языковое значение. Указано, что в узбекском языке преобладают термины с персидскими и тюркскими корнями, а в английском — с латинскими и греческими.

Ключевые слова: плодоводство, помология, терминология, этимология, узбекский язык, английский язык, названия фруктов, лингвистический анализ.

Mevachilik yoki pomologiya — meva beruvchi o'simliklar va ularning yetishtirilishi, parvarishi, ko'paytirilishi bilan shug'ullanuvchi qishloq xo'jaligi sohasi. Har qanday ilmiy sohaning rivojlanishi bilan birga uning terminologik bazasi ham boyib boradi. Mevachilik sohasida ishlatiladigan atamalar nafaqat fan va texnikaning yutuqlarini aks ettiradi, balki bu soha bilan bog'liq madaniy, tarixiy va tilshunoslik jihatlarini ham yoritadi. Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillarida qo'llaniladigan mevachilik terminlarining kelib chiqishi va rivojlanishiga, ularning etimologik xususiyatlariga nazar tashlaymiz.

Mevachilik va Pomologiya: So'zning kelib chiqishi Avvalo, "mevachilik" atamasi o'zbek tilida "meva" (o'zbekcha) va "chilik" (sohaga oidlik bildiruvchi qo'shimcha) birikmasidan tashkil topgan. Bu yerda "meva" so'zi qadimgi turkiy ildizlarga ega bo'lib, 'hosil', 'shirin ozuqa' ma'nosida ishlatilgan. "Chilik" esa turkiy tillarda kasb, soha, faoliyatni bildiruvchi affiks sifatida keng qo'llanadi (masalan: duradgorchilik, bog'bonchilik).

Ingliz tilida esa ushbu soha "pomology" deb ataladi. Bu so'z lotincha pomum (meva) va yunoncha logos (ta'limot, fan) so'zlaridan tashkil topgan. Demak, "pomology" — "meva haqidagi ta'limot" degan ma'noni anglatadi.

Meva nomlarining etimologiyasi

O'zbek va ingliz tillarida qo'llaniladigan ba'zi keng tarqalgan meva nomlarini tahlil qilamiz.

Meva nomi O'zbek tilida Ingliz tilida Etimologiyasi

Olma olma apple "Olma" — qadimgi turkiy ildizga ega. "Apple" — qadimgi inglizcha æppel, protogermancha ap(a)laz.

Anor anor pomegranate "Anor" — fors tilidan o'zlashgan. "Pomegranate" — lotincha pomum granatum ('donli meva').

Uzum uzum grape "Uzum" — qadimgi turkiy ildiz, ba'zan forsiy ta'sir ham bor. "Grape" — fransuzcha grape (zich tutmoq).

Shaftoli shaftoli peach "Shaftoli" — forsha "shaftālu". "Peach" — lotincha persica ('Forsdan kelgan').

Gilos gilos cherry "Gilos" — forsha "gilās". "Cherry" — lotincha cerasum, Kichik Osiyodagi shahar nomidan olingan.

Nok nok pear "Nok" — forsha "nāk". "Pear" — qadimgi inglizcha pere, lotincha pira.

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, o'zbek tilidagi meva nomlarining ko'pchiligi forsha va turkiy ildizlarga borib taqaladi, ingliz tilidagilari esa lotin va yunon, ba'zilari esa fransuzcha ildizlarga ega.

Mevachilik terminlarining morfologik tuzilishi

O'zbek tilida ko'plab terminlar affikslashuv orqali yaratiladi:

- Ko'chat — "ko'ch-" (ildiz) + "-at" (hosila yasovchi qo'shimcha)
- Navli — "nav" (tur, nasiya) + "-li" (egallik bildiruvchi)
- Urug'chilik — "urug'" + "-chilik" (soha bildiruvchi)

Ingliz tilida esa lotin yoki yunon ildizli so'zlar prefiks va suffikslar yordamida yaratiladi:

- Horticulture — lotincha hortus (bog') + culture (yetishtirish)
- Germination — lotincha germinare (unib chiqmoq)
- Pollination — lotincha pollen (chang) + ation (jarayon)

Metaforik va semantik o'zgarishlar

Ba'zi mevalar nomi metaforik ma'nolarga ega bo'lgan:

• Apple of one's eye (ko'z qorachig'i) — qadimda ko'z qorachig'i "apple" (meva) deb tasvirlangan.

• Golden apple — qadimgi yunon mifologiyasidagi "nifoq olmasi".

O'zbek tilida esa "olma pish, og'zimga tush" kabi iboralar mevaning passiv kutilishini ifodalaydi, bu esa ijtimoiy-madaniy anglanishga bog'liqdir.

Terminlarning zamonaviyligi va standartlashuvi

O'zbek tilida ayrim terminlar hali to'liq standartlashmagan. Masalan, "qandli shaftoli" o'rniga "nektarin" ham qo'llaniladi, yoki "yovvoyi olma" o'rniga "antonovka" kabi ruscha nomlar ishlatiladi.

Ingliz tilida esa ko'pchilik botanik atamalar xalqaro lotin nomlari asosida standartlashtirilgan. Masalan:

- Malus domestica — olma
- Prunus persica — shaftoli
- Punica granatum — anor

Bu holat ilmiy aloqalar uchun ancha qulaylik yaratadi.

Xulosa: Mevachilik sohasidagi terminlar o'zbek va ingliz tillarida har xil tiliy manbalardan shakllangan bo'lsa-da, ularning mazmuni ko'pincha umumiylik kasb etadi. O'zbek tilida forsiy va turkiy ildizlar, ingliz tilida esa lotin va yunon manbalari ustuvor. Terminlar morfologik va semantik jihatdan boy, va ularning tadqiqi nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va tarixshunoslik uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu terminlarning etimologik tahlili sohani chuqurroq tushunishga, ilmiy asoslangan lug'atlarni yaratishga va tarjima jarayonida aniqlik kiritishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jo'rayev, M. (2015). O'zbek tilining etimologik lug'ati. Toshkent: Fan nashriyoti.
– O'zbek tilidagi qadimiy so'zlarning kelib chiqishi haqida mukammal tahlil.
2. Xudoyberganov, Q., & Nurmonov, A. (2007). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
– Terminologiya va lingvistik tahlil asoslari bayon qilingan.
3. Harper, D. (2024). Online Etymology Dictionary. Retrieved from <https://www.etymonline.com>
– Ingliz tilidagi so'zlarning etimologik izlanishlari uchun asosiy internet manba.
4. Vavilov, N. I. (1987). Происхождение и развитие культурных растений. Москва: Наука.
– Meva-sabzavotchilikka oid nomlarning tarixiy va geografik tarqalishini o'rganadi.
5. Zograph, G. A. (1960). Тюркские языки. Москва: Издательство восточной литературы.
– Turkiy tillar tarixi va leksikasining shakllanishi haqida.

6. Janick, J. & Moore, J. N. (Eds.) (2008). Fruit Breeding, Volume I: Tree and Tropical Fruits. New York: Wiley.

– Pomologiya sohasida xalqaro miqyosda foydalaniladigan fundamental asar.